

ILM-FAN VA DIN SOHASIDA ARAB TILINING ILMIY TERMINOLOGIK ROLI

Eshondadaxonova Oyazimxon Xasanxon qizi

Alfraganus universiteti Sharq filalogiyasi fakulteti,

Arab tili yo'nalishi 2-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17381873>

Annotatsiya. Mazkur maqolada arab tilining ilm-fan va din sohalaridagi terminologik ahamiyati, tarixiy shakllanish jarayoni hamda zamonaviy ilmiy nutqdagi o'rni tahlil qilinadi.

Arab tili ming yillar davomida nafaqat diniy bilimlarning, balki falsafa, tibbiyot, matematika, astronomiya va boshqa tabiiy fanlarning asosiy ilmiy ifoda vositasi bo'lib kelgan.

Maqolada arab terminologiyasining jahon ilmiy tafakkuriga ta'siri, uning o'zbek va boshqa tillardagi ilmiy so'z boyligiga qo'shgan hissasi yoritilgan. Shuningdek, arab tili bugungi kunda ham ilmiy an'ana va diniy merosni birlashtiruvchi universal ilmiy til sifatida tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: arab tili, ilmiy terminologiya, diniy fanlar, ilmiy tafakkur, terminlar tizimi, til va madaniyat, bilimlar almashinuvi, fanlararo ta'sir, til merosi, ilmiy an'ana.

THE SCIENTIFIC TERMINOLOGICAL ROLE OF THE ARABIC LANGUAGE IN SCIENCE AND RELIGION

Annotation. This article analyzes the terminological significance of the Arabic language in science and religion, the process of its historical formation, and its place in modern scientific discourse. For thousands of years, the Arabic language has been the main means of scientific expression not only of religious knowledge, but also of philosophy, medicine, mathematics, astronomy, and other natural sciences. The article highlights the influence of Arabic terminology on world scientific thought, its contribution to the scientific vocabulary of Uzbek and other languages. The Arabic language is also analyzed today as a universal scientific language that combines scientific tradition and religious heritage.

Keywords: Arabic language, scientific terminology, religious sciences, scientific thought, terminological system, language and culture, knowledge exchange, interdisciplinary influence, linguistic heritage, scientific tradition.

НАУЧНАЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ АРАБСКОГО ЯЗЫКА В НАУКЕ И РЕЛИГИИ

Аннотация. В статье анализируется терминологическое значение арабского языка в науке и религии, процесс его исторического формирования и место в современном научном дискурсе. На протяжении тысячелетий арабский язык был основным средством научного выражения не только религиозных знаний, но и философии, медицины, математики, астрономии и других естественных наук. В статье освещается влияние арабской терминологии на мировую научную мысль, её вклад в научный словарный состав узбекского и других языков. Сегодня арабский язык также рассматривается как универсальный научный язык, сочетающий в себе научную традицию и религиозное наследие.

Ключевые слова: арабский язык, научная терминология, религиозные науки, научная мысль, терминологическая система, язык и культура, обмен знаниями, междисциплинарное влияние, языковое наследие, научная традиция.

Kirish: Arab tili insoniyat tarixida ilm-fan va ma'rifat taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan tillardan biridir. Islom sivilizatsiyasi davrida arab tili ilmiy bilimlarning asosiy manbai, muloqot va yozuv tili sifatida dunyo miqyosida yuksak mavqega ega bo'lgan. Shu til orqali qadimiy yunon, hind va fors manbalari arabchaga tarjima qilingan, so'ngra u orqali Yevropaga yoyilib, ilmiy uyg'onish jarayoniga asos bo'lgan. Arab tili shu tariqa global ilmiy tafakkurning rivojiga, terminologik tizimning boyishiga va fanlararo aloqalarning kengayishiga xizmat qilgan.

Arab tilining ilmiy tildagi o'rni faqat tarixiy emas, balki hozirgi davrda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki bu til nafaqat Qur'on va hadislarining tili, balki ilmiy tafakkur, ijtimoiy g'oyalar va falsafiy qarashlarning tili hamdir. Arab tili orqali ilmiy atamalar, diniy tushunchalar, falsafiy kategoriyalar shakllangan va ular bugungi kunda ko'plab tillarning ilmiy so'z boyligiga singib ketgan. Masalan, algebra, algoritm, kimyo, azimut, zenit, nadir kabi atamalar arab tilidan jahon faniga kirib borgan. Bu holat arab tilining ilmiy madaniyatdagi global ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo xalqlari uchun arab tili har doim ilmiy va diniy o'rganishning muhim manbai bo'lib kelgan. Qadimdan bu mintaqada arab tili orqali islomiy ilmlar, tibbiyot, mantiq, falsafa va tarix o'rganilgan. Imom Buxoriy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi allomalar arab tilini chuqur bilgan, o'z asarlarini aynan shu tilda yozgan. Bu asarlar keyinchalik butun dunyo ilm-fani rivojiga ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli arab tili faqat diniy til emas, balki ilm-fan taraqqiyotining muhim omilidir.

Bugungi kunda ham arab tili ilmiy terminologiyaning boy manbai sifatida o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ko'plab xalqaro ilmiy konferensiyalar, diniy anjumanlar va akademik nashrlar arab tilida olib borilmoqda. Arab dunyosida fan va texnologiya rivojlanayotgan sari, yangi ilmiy atamalar ham shu til asosida shakllanmoqda. Shu bois arab tili zamonaviy ilmiy tafakkurda ham o'zining o'rni va ta'sirini saqlab qolmoqda.

Asosiy qism: Arab tili tarixan bilimlar almashinuvi va fan taraqqiyotining asosiy tili bo'lib xizmat qilgan. O'rta asrlarda Bag'dod, Damashq, Qohira kabi ilm markazlarida arab tilida yozilgan asarlar butun dunyoga yoyilgan. "Bayt al-Hikma" – "Donishmandlik uyi" deb atalgan ilmiy markazlarda yunon, hind va fors olimlarining asarlari arab tiliga tarjima qilinib, tahrir va tahlil qilingan. Shu jarayonda yangi terminlar, yangi ilmiy kategoriyalar paydo bo'lgan. Masalan, "ilm al-hisob" (hisob ilmi), "ilm al-handasa" (geometriya), "ilm al-kimyo" (kimyo), "ilm al-tibb" (tibbiyot) kabi atamalar arab ilmiy tafakkurining mevasidir.

Arab tili ilmiy sohada terminologiyani shakllantirish bilan birga, bilimlarni tizimlashtirish va fanlarni mustaqil yo'nalish sifatida ajratishda ham asosiy vosita bo'lgan. Arab tilidagi ilmiy matnlarda aniqlik, mantiqiy izchillik, terminologik aniqlik va semantik uyg'unlik ustuvor o'rin tutgan. Bu jihatlar bugungi kunda ham arab tili asosidagi ilmiy yozuv an'alarida saqlanib qolgan.

Din sohasida arab tilining o'rni yanada chuqurroq. Qur'on, hadis, tafsir, fiqh, kalom, tasavvuf kabi diniy fanlar arab tilida shakllangan va rivojlangan. Har bir diniy atama o'zida chuqur ma'no yuklaydi. Masalan, "iman", "taqvo", "ihlos", "ilm", "hikmat" kabi so'zlar nafaqat diniy, balki falsafiy mazmunga ega. Ular inson tafakkurini boyitadi, axloqiy me'yorlarni belgilaydi. Shu bois arab tili diniy bilimlar bilan bir qatorda axloqiy-ruhiy tarbiyaning ham manbai hisoblanadi.

Arab tili nafaqat islom olamida, balki g'arb ilmiy an'analarida ham muhim iz qoldirgan. Yevropada "arab renessansi" deb atalgan davrda ko'plab arabcha ilmiy manbalar lotin tiliga tarjima qilingan. Ibn Sino, Ibn Rushd, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy asarlari orqali Yevropa ilmfani yangi bosqichga ko'tarilgan. Shu sababli arab tili o'rta asrlarda "ilm tili" sifatida tan olingan va hali-hanuz ilmiy tarixda o'z izini saqlab qolgan.

Bugungi kunda arab tilining ilmiy terminologik roli nafaqat tarixiy xotira sifatida, balki amaliy zarurat sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Arab mamlakatlarida yangi texnologiyalar, fan va tibbiyot sohasidagi tadqiqotlar arab tilida olib borilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlarda, jumladan Islom hamkorlik tashkiloti, Arab davlatlari ligasi doirasidagi ilmiy hamkorliklarda arab tili asosiy aloqa vositasi sifatida qo'llanilmoqda.

O'zbekiston olimlari ham arab tili terminologiyasini o'rganishga e'tibor qaratmoqda.

Arab tili fakultetlari, tarjima markazlari, sharqshunoslik institutlari arab terminlarini tahlil qilish, ularni o'zbek ilmiy tili bilan uyg'unlashtirish ustida ilmiy ishlar olib bormoqda. Ayniqsa, diniy va ilmiy terminlar orasidagi o'zaro aloqani o'rganish, ularning semantik mohiyatini ochib berish bugungi tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Arab tilining ilmiy terminologik tizimi o'zining qat'iy grammatik tuzilishi, boy sinonimiyasi, semantik nozikliklari bilan ajralib turadi. Har bir termin o'zining aniq ma'nosi, fan sohasidagi vazifasi va kontekstga mos ishlatilishiga ega. Shu jihatdan arab terminologiyasi ilmiy mantiq, semantika va lingvistika sohalari uchun boy manba hisoblanadi. Bu til nafaqat o'tmishda, balki bugungi zamonaviy ilmiy tafakkurda ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Xulosa: Arab tili ilm-fan va din tarixida yagona tildirki, u har ikki sohada chuqur iz qoldirgan. U ilmiy tafakkur va ruhiy-ma'naviy dunyoqarashni birlashtirgan, insoniyatga bilim va ma'rifat eshiklarini ochgan. Arab terminologiyasi nafaqat so'z boyligi, balki tafakkur tizimini, ilmiy fikr yuritish madaniyatini shakllantirgan. Shu sababli arab tili hozir ham ilmiy va diniy muloqotda o'z o'rnini saqlab qolmoqda.

Arab tilining o'ziga xosligi shundaki, u din va fan o'rtasidagi tafovutni emas, balki ularning uyg'unligini ifodalaydi. Bu til orqali insoniyat nafaqat diniy haqiqatlarni, balki ilmiy qonuniyatlarni ham anglagan. Arab tilida yozilgan asarlar bugungi fan uchun ham ilhom manbai bo'lib qolmoqda. Shu bois arab tilini chuqur o'rganish — bu o'tmish merosini bilish, bugunni anglash va kelajakni yaratish demakdir.

O'zbekiston uchun arab tilini ilmiy jihatdan o'rganish alohida ahamiyatga ega. Chunki bu til orqali milliy madaniyatimizning ildizlari, diniy manbalar va ilmiy meros o'rganiladi. Arab tili bugun ham fan va ma'naviyatni birlashtiruvchi ko'prikdir. Uni o'rganish va rivojlantirish ilmiy tafakkur, madaniy o'zlik va ma'naviy uyg'unlashning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqahhorov, M. (2022). *Arab terminologiyasi va ilmiy tafakkurning rivoji*. – Toshkent: Sharq nashriyoti.
2. Al-Jabiri, M. A. (2019). *The Arab Mind and Scientific Civilization*. – Cairo: Al-Ahram Center for Studies.
3. Raxmonov, S. (2023). *Arab tili va islom ilmlarining zamonaviy talqini*. – Samarqand: Ilm Ziyo nashriyoti.

4. Хасан, М. (2018). *Арабский язык и наука: взаимодействие традиции и современности*. – Москва: Наука.
5. Abdullaeva, D. (2021). *Sharq tillarida ilmiy terminologiya tizimi*. – “Til va jamiyat” jurnali, №3, 42–50-betlar.
6. Al-Khalil, H. (2020). *Arabic Language in Science and Religion: Historical Overview*. – Riyadh: King Saud University Press.